УДК 336.221.24 : 620.91

МЕХАНІЗМИ ФІНАНСУВАННЯ ЕНЕРГОЗБЕРІГАЮЧИХ ЗАХОДІВ В УКРАЇНІ

Н.М. Матвійчук
кандидат економічних наук
старший викладач кафедри економіки природокористування та економічної теорії
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Розглянуто джерела та механізми фінансування заходів з енергозбереження та енергоефективності в Україні, зокрема: бюджетні кошти, програми міжнародних організацій, банківські кредити, власні кошти підприємств та населення.

Ключові слова: *енергетичні ресурси, енергозбереження, енергоефективність, енергозберігаючі заходи, фінансування енергозберігаючих проектів.*

Першорядною загрозою енергетичній безпеці України є вкрай незадовільний технічний стан енергетичного сектора, який продовжує погіршуватись (рівень зносу основних засобів енергетики становить більше ніж 60 %). Не менш критичне становище в житлово-комунальному секторі, де загальні втрати тепла в системі теплопостачання сягають 45, а в системі споживання — 30 %. Крім того, вагомою загрозою є також недостатня забезпеченість власними енергоресурсами та неефективне їх використання, що підвищує енергетичну залежність України від інших країн.

Щоб зменшити енергоємність ВВП на 60 %, як це передбачено Енергетичною стратегією України на період до 2030 року, необхідно здійснити серйозно інвестувати в модернізацію енергетичної інфраструктури та впровадити сучасні енергоефективні технології як у виробництвах з високою інтенсивністю споживання енергоресурсів, так і в комунальному секторі. Модернізація енергетичного сектора в Україні тільки що розпочалася. Для цього використовують існуючі механізми тарифоутворення, а підтримка окремі програми фінансує держава. У зв'язку з такою ситуацією необхідно знайти ефективні механізми та оптимальні джерела фінансування енергозберігаючих заходів.

Дослідженням проблем фінансування заходів з енергозбереження та енергоефективності займалися такі науковці, як М. Булгакова, Л. Гораль, С. Денисюк, Г. Дзяна, В. Жовтянський, М Ковалко, О. Комеліна, О. Ляхова, О. Суходоля, С. Ткаченко та ін. Незважаючи на наявність ґрунтовних досліджень з цих питань, система механізмів та джерел фінансування енергозберігаючих заходів розроблена не достатньо. Тому ці проблеми потребують подальшого вивчення.

Саме тому в статті показано особливості застосування механізмів фінансування програм енергоефективності та енергозбереження в Україні та обгрунтувано напрями їхнього удосконалення.

Згідно зі ст. 12 Закону України «Про енергозбереження», джерелами фінансування заходів щодо ефективного використання паливно-енергетичних ресурсів є Державний фонд енергозбереження, власні та позикові кошти підприємств, установ і організацій, Державний бюджет України, місцеві бюджети, а також інші джерела [1].

Статею 13 вищезгаданого закону передбачено створення Державного фонду енергозбереження, спрямованого на фінансування заходів з раціонального використання та економії паливно-енергетичних ресурсів, розроблення та впровадження енергозберігаючих технологій та обладнання, надання пільг за кредитами та субсидій для розроблення й реалізації енергозберігаючих заходів і програм, для розвитку альтернативної енергетики, оснащення підприємств засобами обліку енергоресурсів, контролю та управління споживанням енергоресурсів. Джерелами формування Державного фонду енергозбереження визначено: кошти, отримані за видачу центральним органом виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері ефективного використання паливно-енергетичних ресурсів, документів дозвільного характеру; добровільні внески підприємств, установ, організацій та громадян. З огляду на те, що Держенергоефективності як центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері ефективного використання паливно-енергетичних ресурсів, не видає документів дозвільного характеру, акумулювання та розподіл коштів, отриманих

за видачу дозвільних документів, не передбачено. Крім того, кошти від підприємств, установ, організацій та громадян як добровільні внески в 2014 р. не надходили і на 2015 р. також не планувалися. Виходячи з цього, Державний фонд з енергозбереження в Україні фактично не функціонує.

Енергетична стратегія України на період до 2030 р. основними джерелами фінансування програм, проектів та заходів із підвищення енергоефективності та енергозбереження визначає: кошти державного та місцевих бюджетів, отримані від установлених податків, штрафів та підвищеної плати за енергоресурси; власні кошти підприємств; кредитні ресурси; внутрішні та зовнішні інвестиції [2].

Л. Гораль та В. Шийко всі джерела фінансування енергозберігаючих заходів поділяють на прямі та непрямі. До прямих належать ті з них з яких виділяються безпосередньо грошові кошти на енергозберігаючі заходи (кошти державного і місцевих бюджетів, власні кошти підприємств, позики, інвестиції, кошти міжнародних організацій). Непрямі здійснюються через посередників або виділяються у формі надання нових технологій чи техніки [3, с. 201].

До непрямих відносять: перфоманс-контрактинг, лізинг, кредити комерційних банків з частковим відшкодуванням відсоткових ставок за рахунок коштів державного бюджету, державні закупівлі енергозберігаючого обладнання та технологій, пільгове державне кредитування енергозбереження.

Верховна Рада України вперше передбачила інвестиції на енергозбереження в державному бюджеті в розмірі 25 млн грн. аж у 2001 р. До того часу політиці енергозбереження на державному рівні майже не приділялася увага, а фінансування потреб здійснювалося в мізерних обсягах. Однак з тих пір прийнято нормативно-правові акти, які встановлюють порядок використання бюджетних асигнувань на виконання енергозберігаючих проектів. Запроваджено відкритий для всіх суб'єктів господарювання та зацікавлених осіб порядок проведення відбору енергозберігаючих проектів у бюджетній сфері, який здійснює Держенергоефективності за показником найбільшої економічної ефективності від реалізації проекту.

Основними джерелами фінансування проектів з енергозбереження в Україні залишаються: державний бюджет (2,3 % загального обсягу залучених коштів), місцеві бюджети (8,7), кошти підприємств (75,2), інші джерела (13,8).

Найбільший потенціал енергозбереження наявний у житлово-комунальному секторі (до 50 %, що дасть змогу економити 600 млн євро щорічно). За оцінкою Державного агентства з енергоефективності та енергозбереження України, на заходи з енергозбереження у житловому фонді України до 2020 р. необхідно 300 млрд грн. Досягнення поставлених цілей потребуватиме залучення коштів населення та підтримки держави. Однак ні Закон України «Про енергозбереження», ні Енергетична стратегія України на період до 2030 року, ні більшість науковців, які вивчають проблеми енергозбереження та його фінансування, не виділяють такого джерела фінансування енергоефективних заходів, як кошти населення. Хоча на практиці грошові ресурси населення теж залучаються до фінансування заходів з енергозбереження.

Для виконання завдань енергозбереження в житловому секторі реалізується ряд програм. З 15 жовтня 2014 року запроваджено програму заміщення газу для населення шляхом придбання котлів, що працюють на альтернативному паливі, за якою відшкодовується 20 % тіла кредиту. Кредит на різних умовах надають державні банки «Ощадбанк», «Укрексімбанк» та «Укргазбанк» [4].

Функціонує також спеціальна програма кредитування на придбання енергоефективного обладнання та утеплення будинку, що регламентується Постановою Кабінету Міністрів «Про затвердження порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для державної підтримки заходів з енергозбереження через механізм здешевлення кредитів».

Передбачений обсяг фінансування всіх програм енергоефективності на 2015 р. становить 343,5 млн грн., з них 97,9 млн грн. направлено на компенсацію 30 % тіла кредиту, отриманого громадянами на утеплення приватних будинків, 198 млн грн. — на компенсацію 40 % тіла кредиту на термомодернізацію багатоповерхових будинків та 47,6 млн грн — на компенсацію 20 % кредиту, взятого на придбання негазових котлів. При цьому передбачається залучити 1,23 млрд грн від населення [5].

За липень 2015 р. більше ніж 7 тис. родин скористалися державною програмою з енергоефективності та взяли кредитів на негазові котли й енергоефективне обладнання та матеріали на суму майже 120 млн грн. Порівняно з попереднім місяцем, попит на програму зріс у 2 рази. Загалом з моменту старту програми банки видали кредити на заміну газових котлів, енергозберігаючого обладнання та матеріалів на суму майже 151 млн грн.

В Україні на даний час діє також Державна програма встановлення квартирних лічильників газу, яка передбачає безкоштовне обладнання лічильниками всіх осель з газовими

колонками або бойлерами до 2016 р. та решти з газовими плитами до 2018 р.

Протягом останніх років у фінансуванні програм енергозбереження в Україні значну роль відіграє допомога міжнародних організацій. Зважаючи на складне економічне становище в Україні, міжнародні фінансові інституції та донорські організації запроваджують проекти з енергоефективності й відновлюваної енергетики шляхом надання технічної допомоги, методичної, політичної та фінансової підтримки національних і місцевих органів влади, а також приватних підприємств.

Так, за підтримки Європейського банку реконструкції та розвитку розроблена і діє Програма фінансування енергоефективності в житловому секторі України. Станом на 1 січня 2014 року кредитний портфель ЄБРР в Україні нараховував 337 проектів, із яких 39 % спрямовані на інформаційну, консультативну та фінансову підтримку проектів в енергетичній сфері.

У липні 2015 р. Європейський інвестиційний банк надав 400 млн євро позики для розвитку інфраструктури та проектів енергоефективності житлово-комунального господарства. В 2015 р. фінансування програм енергозбереження в житловому секторі відбувається в основному за рахунок залишку траншів від Європейського Союзу за Угодою про фінансування програми «Підтримка виконання Енергетичної стратегії України в галузі енергоефективності та відновлюваних джерел енергії» [6].

Крім того, діють програми міжнародних донорських організацій: GIZ «Фінансування енергоефективності в будівлях в Україні»; Ініціатива з енергозбереження в будівлях у країнах Східної Європи та Центральної Азії (ESIB); Партнерство країн Східної Європи з охорони навколишнього природного середовища та енергозбереження («E5P»); Міжнародна фінансова корпорація (IFC): проект «Енергоефективність у житловому секторі України» (з 2010). Безсумнівно, реалізація цих проектів має важливе значення для підвищення енергоефективності житлового будівництва, але більшість їх носить в основному пілотний характер [7, с. 98].

Залучення коштів органів місцевої влади до державної програми з енергоефективності — одне з пріоритетних завдань щодо розширення джерел фінансування програм енергозбереження в Україні. Залучення коштів на компенсацію відсотків за кредитами на енергоефективні заходи у Львівській області (15–20 % компенсації за кредитом Львівською ОДА) допомогло збільшити видачу кредитів на негазові котли в 6 разів порівняно із середнім показником по Україні [5]. Тому Держенергоефективності підписало 14 меморандумів з органами місцевої влади про партнерство у сфері енергоефективності житлових будинків, відповідно до якого місцеві органи влади зобов'язуються розробити міську та регіональну програми відшкодування відсоткової ставки за кредитами, залученими населенням на проведення термомодернізації будівель.

Кожне джерело фінансування заходів з енергозбереження має переваги та недоліки. Так, звичайні кредити комерційних банків можна отримати швидше, ніж фінансування, прив'язане до державних або донорських програм, однак, якщо організація некредитоспроможна, то потрібні будуть кредитні гарантії. Це обмежує можливості отримання кредитів об'єднаннями співвласників багатоквартирних будинків. Тому ширше використовуються кредити комерційних банків з частковим відшкодуванням відсоткових ставок за рахунок коштів державного бюджету. Значний потенціал у реалізації проектів енергозбереження та енергоефективності має механізм лізингу, за якого устаткування використовується відразу, а заплатити за нього можна пізніше, при цьому вивільняються фінансові засоби для інших цілей [8, с. 25].

Особливістю фінансування проектів енергозбереження є використання механізму проектного фінансування через оптимальні схеми поєднання різних джерел фінансування проекту: державні субсидії, позички міжнародних фінансово-кредитних організацій, кошти муніципального бюджету, державних екологічних фондів, національних енергетичних агентств, іноземних фондів, фінансово-кредитних установ та інших інвесторів. Наприклад, кошти бюджету можна використовувати для фінансування розроблення проекту, проведення енергетичного аудиту і керування проектом, а позикові кошти або гранти — на реалізацію проекту.

В основі проектного фінансування лежить енергосервісний контракт. Суть його полягає в тому, що підприємство (енергосервісна компанія), за умови її кредитної підтримки, встановлює в замовника обладнання задля енергозбереження, гарантує незмінність щомісячної оплати за енергоресурси до встановлення обладнання, при цьому плата за енергосервіс включатиме в себе як поточну понижену плату за електроенергію, так і щомісячну за встановлене обладнання за період досягнення окупності, а після досягнення даного періоду обладнання переходить у власність замовника і він отримає економічний ефект протягом наступних періодів [9].

Механізм реалізації енергосервісних контрактів найдоцільніший у бюджетних установах,

у яких використовувалися б кошти державного бюджету та приватні інвестиції з їхнім поверненням за рахунок отриманої економії паливно-енергетичних ресурсів [3, с. 26]. Цей механізм в Україні застосовується порівняно недавно — діє 11 договорів більш ніж на 200 об'єктів, які опалюватимуть за рахунок досягнутої економії.

Найбільш пріоритетним має бути фінансування модернізації, реконструкції та нового будівництва енергетичних об'єктів за рахунок залучення приватних інвестицій із мінімізацією навантаження на бюджет. Це може відбуватися шляхом продажу частини акцій підприємств на аукціонах. Приватні кошти повинні стати основним джерелом інвестицій у відновлювані джерела енергії, виробництво біопалива тощо.

Для додаткового стимулювання інвестицій в об'єкти енергетики держава може створювати умови, які підвищують привабливість вкладень у галузь (пільгове оподаткування, сприятлива митна політика щодо ввезення енергозберігаючого устаткування та обладнання, застосування прискореної амортизації тощо).

На нашу думку, для розширення джерел фінансування програм енергозбереження також необхідно:

• виділяти щорічно 5–10 % засобів, передбачених у місцевому бюджеті на розвиток житлово-комунального сектора;

• сприяння з боку держави в залученні іноземних інвестицій у біоенергетичні проекти через механізм спільного впровадження та торгівлю викидами в рамках Кіотського протоколу;

• концентрувати інвестиційний ресурс для реалізації масштабних проектів шляхом формування Державного фонду енергозбереження;

• перейти до 2019 р. до єдиних принципів ціноутворення для всіх категорій споживачів, ліквідувати перехресне субсидування;

• уточнити механізм та рівень ставок екологічного податку, цільової надбавки до діючого тарифу на електричну, теплову енергію та природний газ;

• випускати екологічні облігації місцевої позики, завдяки чому можна значно збільшити фінансові можливості місцевого самоврядування;

• зменшити податки для підприємств, які впроваджують прогресивні енергозберігаючі технології.

ВИСНОВКИ

Оптимальним варіантом фінансування енергоефективних заходів в Україні має стати співпраця всіх суб'єктів ринку, тобто залучення інвестицій з різних джерел. Важливим є фінансове стимулювання з боку держави підприємств, які виготовляють та використовують енергозберігаюче обладнання (пільгове оподаткування, сприятлива митна політика) та використання нових механізмів фінансування програм енергозбереження (проектне фінансування). Це сприятиме здійсненню ефективної енергозберігаючої політики та зміцненню енергетичної безпеки країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про енергозбереження» від 01.07.1994 № 74/94-ВР [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua.
2. Енергетична стратегія України на період до 2030 року від 24.07.2013 № 1071. — [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://mpe.kmu.gov.ua.
3. *Гораль Л.Т.* Джерела і механізми фінансування енергозберігаючих заходів на підприємствах газотранспортної галузі / Л.Т. Гораль, В.І. Шийко // Вісн. Хмельн. нац. ун-ту. — 2014. — № 3. — Т. 2. — С. 200 — 204.
4. Механізм державної підтримки енергозберігаючих заходів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://saee.gov.ua.
5. Фокус на житлові будівлі Держенергоефективності України — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://saee.gov.ua.
6. Постанова Кабінету Міністрів від 8 квіт. 2015 р. № 177 «Деякі питання використання у 2015 році коштів для здійснення заходів у сфері енергоефективності та енергозбереження». — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua.
7. *Комеліна О.В., Щербініна С.А.* Фінансування заходів з підвищення енергоефективності житлового будівництва на рівні регіону / О.В. Комеліна. С.А. Щербініна // БІЗНЕС ІНФОРМ. –2014. — № 12. — С. 96–102.
8. Енергозбереження в Україні: правові аспекти і практична реалізація. — Рівне, 2011. — 56 с. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ecoclubrivne.org.
9. *Ляхова О.О.* Проектне фінансування енергозбереження в Україні / О.О. Ляхова // Ефективна економіка. — 2012. — № 3. — [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua.